

26.73x26.14	1/4	עמוד 34	הארץ - מוסף הארץ	31/12/2021	80071720-5
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

אורית אנגלברג-ברעם חקרה את ההיסטוריה של
ים המלח וגילתה את התחזיות שניבאו את מותו
ניר חסון עמוד 34

14.9x26.79	2/4	עמוד 35	הארץ - מוסף הארץ	31/12/2021	80071721-6
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונות - 80790					

היום שבו המדינה עיגנה בחוק את הזכות להרוס את ים המלח

כולם מבכים עכשיו את גסיסתו של ים המלח. אבל כשמציצים בדיונים, במאמרים ובתחזיות מלפני עשרות שנים, מדהים לגלות עד כמה כל שלב ושלב במוות שלו היה ידוע מראש

ניר חסון

לאוצר הטבע החשוב ביותר שנפל בחלקו. הפייכת ים המלח מתופעת טבע עולמית וייחודית למפעל ענק להפקת אשלג אינה תקלה או טעות, מסבירה אנגלברג-ברעם, וזוהי תוצאה בלתי-נמנעת של סדרת החלטות שהתקבלו במאה השנים האחרונות. המחקר הוא כרוניקה ביורוקרטית של אסון אקולוגי ידוע מראש.

"הלכנו לתהום בעיניים פקוחות, הכל היה צפוי מראש. כמעט הכל, הדבר היחיד שהפתיע היה עניין הבולענים, את זה את אחד לא צפה". במחשבה שנייה היא מוסיפה: "למעשה, מה שנפס היום כאסון אקולוגי הוא כוה רק בגלל הבולענים, ללא הבולענים אני לא בטוחה שזה היה נתפס בכלל כאסון, לולא הבולענים זה בכי לל לא תהום".

אנגלברג-ברעם מצביעה למשל על כתבה אחת מ-1946. תחת הכותרת "ניצול מי הירדן להשקאה לא יפגע בים המלח". בנוף הכתבה מוסבר כי תפיסת מי הירדן תביא לירידה מהירה במפלס ולהתייבשות האגן הדרומי של הים. "איך יכול להיות שהאגן הדרומי יתייבש והים לא ייפגע? משום שמה שהיה חשוב אז בים המלח הם המחצית בים ולא הנוף. התפיסה היתה שצריך לנצל כל מה שאפשר, בלי להתייחס לים המלח כנוף שיש לו ערך בפני עצמו. הערך שלו הוא במינרלים שלר", היא אומרת. "ירידה בעשרה מטרים לא תשפיע על ריכוז התמלחת", מרגיע הכותב.

את מקורה של הגישה הזאת היא מאתרת בשורשי הציונות והיחס שלה לטבע. בנימין זאב הרצל חזה את הפקת המינרלים מהים, ובאוטופיה שחיבר אלחנן ליב לוינסקי ב-1922, "מסע בארץ ישראל בשנת ת"ת", מתוארת "עיר המלח", עיר בת מאה אלף תושבים לחוף ים המלח, שם "התכונה רבה מאוד, קול הולם פעם ושריקות המכוניות וקישור ארובות-העשן עולה ואלפי פועלים עובדים שם". שנת ת"ת, אגב, תחל ב-2039.

חברת האשלג הארץ-ישראלית – האם ההיסטורית של חברת ICL (לשעבר כ"ל, בעלת מפעלי ים המלח נכון להיום) – היתה הראשונה שהחלה בפעולות שיעצבו מחדש את ים המלח לצורך כריית המינרלים. החברה היתה עוף קצת מוזר בנוף החלוצי-ציוני של התקופה – לא קואופרטיב או מפעל הסדרותי, אלא חברה של

הרוצה ליהנות ממסע על פני כל ים המלח כולו... ימהר ויפיק את רצונו", כתב עיתון נאי הארץ. טריוו, "והרוצה לסייר אגב אורחא את שאר הנקודות האכזריות שבחופי ים המוות וגם במקום המכונה לשון ימהר גם הוא, כי כל המקדים הרי זה משובח. אם לא כן ייתכן כי בעוד שנים מעטות לא תהא לו אפשרות ליהנות מכל אלה... בעצם ייתכן מאוד כי כל ים המלח כולו ישנה את מראו מכפי שהוא עכשיו, מכפי שהיה לפני מאות אלפי שנים, לפני מיליוני שנים". הדברים הללו נכתבו ב-1934.

87 שנים חלפו ונבואת הוועם הגשימה את עצמה. נכון לסוף 2021 ננטשו כל חופי ים המלח שבתחום מדינת ישראל, ורובם נהרסו כליל בשל הבולענים. למעשה עבור רוב הישראלים ים המלח הטבעי אינו אלא פיסת נוף כחולה באופק. בשתי נקודות עדיין ניתן לגשת למי הים באופן מוסדר: מספר חופים בפינה הצפונית של הים, והטיילת בנווה זוהר בדרום ים המלח, שם נבנו המלונות על שפת בריכת אידוי ענקית של מפעלי ים המלח. כל גישה אחרת לחוף הטבעי של ים המלח היא משימה למיטיבי לכת או לבעלי גיפים.

את המאמר של טריוו אפשר לראות כראשון המאמרים בעיתונות העברית שמוזהרים מפני אסון אקולוגי ונופי בים המלח. אבל זו תהיה קריאה אנכרוניסטית ושגויה. כאשר טריוו כותב באותם הימים על השינוי במראה הים הוא לא בהכרח מתכוון שזה שינוי לרעה. להפך, זה שינוי חיובי לקראת עתיד טוב יותר. "נושפים טרקטורים בכבדות, מתיישרים גושי קרקע אדירים, נשפכים סוללות-סייגים, נסללות דרכים, נעלמות ביצות, מתבלטים תחומי הבריכות לעתיד לבוא – ומתהווה משהו כביר שעוד לא היה דוגמתו בארצנו הנבנית", הוא כותב. כמו רבים אחרים באותה התקופה ובעשורים שעוד יבואו, הוא לא ראה בייבוש ים המלח בעיה אלא הודמנות.

"הגישה לים המלח היתה כאל פרה חולבת", אומרת אורית אנגלברג-ברעם, שחקרה את ההיסטוריה הסביבתית של ים המלח במסגרת הדוקטורט שלה. שם הדוקטורט הוא "מוות ידוע מראש", והוא נכתב בהנחיית פרופ' אפרים לב וד"ר אסף ולצר. במחקרה היא מראה כיצד התייחסו התנועה הציונית ומדינת ישראל

19.76x28.19	3/4	עמוד 36	הארץ - מוסף הארץ	31/12/2021	80071722-7
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

צילום: יפסא / ארכיון דן הדני / האוסף הלאומי לתצלומים על שם משפחת פריצקר / הספרייה הלאומית

צילום: דוד אלון / לע"מ

יזמים פרטיים שרשומה בכורסה בלונדון. להנהגת היישוב הסוציאליסטית לא היה קל לבלוע את הייצור החדש הזה. אנגלברג-ברעם מעריכה שזו גם הסיבה שמייסד החברה, משה נובור-מייסקי, מהנדס יליד סיביר, נשכח מעט בהיסטוריוגרפיה הציונית. העיר היחידה בארץ שבה יש רחוב על שמו היא ירושלים, וגם זה רחוב קטן למדי בשכונת רמת שרת. תיקון היסטורי קטן נעשה לפני כשבועיים כש-ICL פתחה מרכז מבקרים על שמו של נובומייסקי במחנה הפועלים הישן בסדום.

הכסות הקפיטליסטית-בינלאומית של נובור-מייסקי איפשרה לו לנסות להציל את מפעל חייו עם פרוץ מלחמת העצמאות. באותה התקופה רוב הפעילות התעשייתית נעשתה בצפון ים המלח, כשטח שאמור היה להפוך על פי תוכנית החלוקה לחלק מהמדינה הערבית. נובומייסקי נפגש עם בכירים בריטים וירדנים והגיע לסיכום להותיר את המפעל על כנו במעין מובלעת בינלאומית. ביום הכרות המדינה הוא מיהר לעדכן את דוד בן-גוריון בסיכום. בן-גוריון אמנם ראה את העניין בחיוב, אבל מיהר לטקס ההכרזה וביקש שנובומייסקי יחזור מאוחר יותר. כשיצא נובור-מייסקי מהפגישה פגע בו אופנוע והוא אושפז בבית החולים. בהיעדרו קרס ההסכם, ובהוראת ההגנה הרסו פועלי המפעל הצפוני את המתקנים ומיהרו להימלט בסירות לסדום, לפני שהירדנים יכבשו את המקום.

לאחר הקמת המדינה ניסו לחדש את תהליכי ייצור האשלג בסדום. "ים המלח מהווה את האוצר הטבעי החשוב ביותר מבין אוצרות הטבע", נכתב בדוח ועדה ממשלתית ב-1949, מטרת הדוח היתה "להביא לניצולו המלא, המהיר והיעיל ככל האפשר של אוצר גלום זה". אבל רק ב-1952, כאשר המדינה הלאומית את חברת האשלג, המאמצים האלו צברו תאוצה. בשנים האלה הושקעו משאבים גדולים, אבל היו גם כישלונות רבים. "הכדי שה היתה שהדבר היחיד שטובע בים המלח זה כסף", אומרת אנגלברג-ברעם.

ב-1955 מינו את הרמטכ"ל לשעבר מרדכי מקלף לתפקיד מנהל מפעלי ים המלח. מקלף ניהל את המפעלים במשך יותר מעשור ונודעה לו השפעה מכרעת על הנעשה במקום באותן השנים. בכיורגפיה שלו, שחיבר עמוס גורן, מתוארת פגישה של מקלף עם מועמד למשרת מהנדס החברה. מקלף תיאר לו את חזונו: "סכר רים גדולים שיחלקו את הים הדרומי לבריכות אידוי, תחנות שאיבה ומפעלים למוצרי אשלג, ברום ומגנזיום", והוסיף: "תתייחס לים כמו אל מכרה ענקי שבקושי התחילו לעבוד בו".

אם לא היה בכך די, הרי שב-1961 התרחשה אחת מנקודות התפנית הדרמטיות בהיסטוריית התיעוש של ים המלח. הכנסת העבירה את חוק זיכיון ים המלח. זה היה חוק יוצא דופן בספר החוקים הישראלי. הוא מנוסח כהסכם בין המדינה לבין חברת מפעלי ים המלח, או עדיין חברה ממשלתית, והוא מקנה לחברה זכויות בלתי-רגי-לות בשטחים עצומים. כולל, במפורש, את "הזכות להרוס".

"הזכות הייחודית להשיג בדרך אידוי (שמשו או מלאכותי), צינון, כרייה, חציבה, או בכל דרך אחרת את מלחי-המחצבים", נכתב בחוק, "הזכות הייחודית... לעשות, להרחיב, לשנות, להחזיק ולהרוס, בים המלח ומתחתיו... לרבות - אך

הרמטכ"ל לשעבר מרדכי מקלף ניהל את מפעלי ים המלח במשך יותר מעשור. "תתייחס לים כמו אל מכרה ענקי שבקושי התחילו לעבוד בו", אמר פעם לאחד מעובדיו

"הטבע לא יתקן קלקלות שנעשו בידי אדם", הזהיר עזריה אלון, ממייסדי החברה להגנת הטבע, ב-1966. "כל מקום שנגרד אפילו גירוד קל נשאר כך מאות שנים"

מבלי לגרוע מכלליות האמור לעיל - סוללות, בריכות-אידוי, מעברי-מים, מחסומי-מים, תחנות שאיבה, תעלות, צינורות, קווי חשמל וככלי חשמל, כבישים, מתקני הגנה נגד שיטפון, בארות וקידוחים ומתקנים אחרים.

החוק עבר תחת מכשש לחצים אדיר מצד הבנק העולמי, מסבירה אנגלברג-ברעם. הבנק העולמי, ולצדו בנקים אמריקאיים, היה אמור לממן את הקמת המתקנים החדשים לעיבוד אשלג בדרום ים המלח, והוא רצה להבטיח שלחברה יינתן חופש פעולה מלא. גם בצומת הזוהו היו מי שהתריעו: "דומני כי קשה יהיה להגן בפני דעת הקהל בארץ ובעולם על עובדת הכניעה בפני דרישותיו השרירותיות של מר בלאק (יוג'ין רוברט בלאק, נשיא הבנק העולמי דאז - נ"ח)", זוהויר שר הפיתוח, מרדכי בנטוב, את שר האוצר, פנחס ספיר.

במפלגות השמאל ראו בכך, כמובן, השתלטות קולוניאליסטית וקפיטליסטית על משאבים לאומיים ותקפו את החוק בחריפות. "בחיפזון בלתי-רגיל הסתיים בממשלה הדיון על הפקרת אוצרות ים המלח לבעלי הון פרטיים, ועל ביטול הבעלות הממלכתית על אחד ממפעלי היסוד הגדולים והחשובים ביותר של ארצנו", האשים י. תומר בעיתון המפלגה הקומוניסטית "קול העם". למרות המחאות החוק עבר, ובדרום ים המלח החלו לבנות תשתיות ענקיות להקמת המפעלים המודרניים להפקת אשלג, תחת ניצוחו של מקלף. או גם החלה אחת הבעיות הסביבתיות הקשות של ים המלח - כריית העפר להקמת הסוללות והתשתיות של המפעלים. בשלב זה באה לידי ביטוי עוצמתו של חוק הזיכיון. "רשות

שמורות הטבע פונה למקלף ומבקשת ממנו שלא לכרות במקומות שיש להם חשיבות מבחינת הנוף והאקולוגיה, והוא עונה להם, יש חוק זיכיון ואני אעשה מה שאני רוצה", אומרת אנגלברג-ברעם, "אבל בסוף הוא מסכים להקשיב ולהעביר את אוזר הכרייה", היא מדגישה.

הסוד הגיאוגרפי הגדול

בשנות ה-60 התחילו לצוץ הקולות הראשוניים שרואים בים המלח יותר מאשר מכרה ענק. ב-1963, כאשר בניית המתקנים החדשים של מפעלי ים המלח היתה בעיצומה, התפרסמה בעיתון "דבר" כתבה שהקדימה את זמנה. "תחתי לה הופכים אנו את אגם החולה לאדמה חקלאית. אחר כך אנו הופכים את ים כנרת לבריכת השקיה... ועכשיו הופכים אנו את ים המלח לבית חרושת כימי". כתב אז העיתונאי נחום פונדק. "ייתכן, כי פני מאוזן התשלומים משתפרים לאט-לאט - אבל הנוף שלנו להפך... חלק גדול של ים המלח הנמצא עתה בתוך גבולותינו יהיה לשדה מלח נרחב, זה מוכרח לקרות תוך 60-70 שנה".

ב-1966 זוהויר גם עזריה אלון, ממייסדי החברה להגנת הטבע ותחום שמירה הטבע בארץ: "לפנינו תהליכים חוקיים ומינהליים ארוכים ומסובכים, עד לסיומם יש להבטיח כי לא יעשו במדבר ובחוץ הים דברים שאין לתקנם. צריך לזכור כי עקב תנאי האקלים אין לצפות כי הטבע יתקן קלקלות שנעשו בידי אדם. אם בצפון באים המים והצמחים ומרפאים 'צלקות' - לא כן במדבר. כל מקום שנגרד אפילו גירוד קל נשאר כך עשרות ומאות שנים. זה יתרונו של המדבר

20.28x26.9	4/4	עמוד 37	הארץ - מוסף הארץ	31/12/2021	80071723-8
בנימין זאב הרצל - בהקשר לצינון - 80790					

וזה גם חסרונו. אם אנחנו רוצים לשמור לעצמנו את הנוף הזה, שאין שני לו, צריך קודם כל לא לפגוע בו.

ב-1973 התכנס סימפוזיון מדעי על ים המלח, בו התריע דובר ושמר פרופ' דוד ופסי על אחת הבעיות החמורות ביותר של ים המלח, שתעסיק את המדינה ואת המפעלים במשך עשורים קדימה – עליית מפלס מי בריכות ים המלח. בניגוד לאגן הצפוני של הים, שסובל מהתייבשות מהירה (המפלס יורד בכ-1.2 מטר בכל שנה), האגן הדרומי סובל מבעיה הפוכה. מאז התייבשות האגן בסוף שנות ה-70, נהפך שטחו לשטח בריכות האידוי של המפעלים. בכל שנה מזרמים המפעלים את המים מהאגן הצפוני ומציפים את הבריכות. בשנות ה-70, כאשר החלו להקים את המלונות הראשונים לחופי בריכת האידוי הגדולה ביותר (בריכה מספר 5, בורגון ים המלח), זו עדיין נראתה בעיה רחוקה.

"הבריכות עומדות להיסתם", הזהיר ופסי, "ואז המקום היכן שאנחנו יושבים כרגע, אם מי שהו יישב כאן נניח בעוד 10 שנים הוא יראה שדה מלח גדול. זה דבר שצריך לקחת בחשבון, מפני שסוף-סוף מקימים פה בתי מלון ותחילת פה תעשייה שהכנסתה היא בהחלט לא מבוטלת בהשוואה להכנסה שיש מאשגל, ואז מייעצים לנו לבוא ולהגביה את הסכרים, כדי שנדחה את פסק הדין הזה לאישהו זמן... כל התהליך שאנחנו חושבים עליו חייב לקחת בחשבון את הבעיה של סילוק המלח".

וופסי היה מהראשונים להעלות את הצורך להוציא את המלח מהבריכות. אבל רק עשורים אחר כך, כאשר מי הבריכות איימו להציף את המלונות, החלו דיונים קדחתניים בנושא. נושא קציר המלח בבריכה היה לאחת הבעיות הכלכליות וההנדסיות הקשות שאיתן התמודדה המדינה. לאחר דיונים ארוכים והקמת חברה ממשלתית ייעודית (החברה להגנות ים המלח) הגיעו המדינה והחברה לסיכום, ובשנה האחרונה החלה לפעול בבריכה הענקית דבורה שקוצרת את המלח מקרקעית הבריכה. עתה עומדת על הפרק שאלת עתידו של המלח שנקצה, מדובר בהרים של מלח שאיש אינו רוצה בהם. הרעיון האחרון של כ"ל הוא להניח משטח מלח ענק מצפון לבריכות ולבנות עליו חווה סולארית.

המאורע הדרמטי ששינה את מפת ארץ ישראל התרחש ב-1979. באותה השנה התייבש ונמחק מהנוף האגן הדרומי של ים המלח. הדרמה הזאת עברה בשקט יחסי. אנגלברג-ברעם איתרה כתבה אחת, של ישראל תומר מ"ידיעות אחרונות", שהתייחסה לאירוע. "מגיעים למצדה וקצת דרומית ממנה, מול הלשון המפורסמת, מתגלה לך הסוד הכמוס. אתה מבחין לפתע שמשוהו חסר לך. קורה כאן משהו מוזר. רגע אחד, אתה שואל את עצמך, 'איפה הים?'... הדבר טרם נרשם בשום מפה של ארץ ישראל. זה כנראה הסוד הגיאוגרפי הגדול ביותר שהתרחש בימינו", כתב תומר. אבל בשלב זה עדיין שלט בשיח אתוס הפיתוח. מפעלי ים המלח בשלב הזה היו מעין סמל לאומי, ומאזני חברת כ"ל וכמויות האשגל שהופקו מהים התפרסמו באופן קבוע בעיתונים. "כמו שבשנים שאחר כך עקבו אחר מאזן הכנרת, כך היו עוקבים אחרי כמה טון אשגל הופקו החודש", אומרת אלברג-ברעם. אנגלברג-ברעם מזהה את נקודת התפנית

בתחילת שנות ה-80. נסיגת צה"ל מסיני בעקבות הסכם השלום עם מצרים הביאה ללחצי פיתוח כבדים על הנגב, בעקבות כך החלה לחלחל תחורה שאולי בכל זאת יש ערך גם בשמירה על המרחבים הפתוחים והשוממים של המדבר. ב-1982 נערך כנס היסטורי של החברה להגנת הטבע בחצבה שבערבה. עמוס עון, ס. יזהר ועמוס קינן ניסחו בכנס ההוא מחדש את המונחים של אהבת הארץ וכיבוש השממה, והשיח כלפי המדבר כר ובכללו ים המלח החל להשתנות. "אולי היינו צריכים לשנות את הגישה שלנו אל המושג טבע. הטבע, לגביי, כולל את כל הזיכרונות של האדם, ואת כל הרחשים שהאדמה משמיעה ואת כל הסיפורים שיש לספר", אמר אז עמוס קינן.

ב-1986, כאשר מפעלי ים המלח הקימו את המסוע שמוביל את האשגל ממפעלי ים המלח למישור רותם שליד דימונה, מוזהה אנגלברג-ברעם עם שינויים ראשוניים בתחום ההתחשבות הסביבתית של המפעלים. "הם כבר פועלים אחרת, לא רק על פי המינימום שהחוק חייב אותם", היא אומרת. החברה שכרה את שירותיו של אדריכל הנוף שלמה אהרונסון וציייתה להמלצות שלו בכל הנוגע להקטנת החתימה הנופית של המסוע ואפשרות מעבר של בעלי חיים מצד לצד. פחות מעשר שנים לאחר מכן, כאשר ממשלת יצחק רבין ביקשה להכניס תיקונים בחוק הנוגעים לקראת הפרטת מפעלי ים המלח, ניכר כי השיח הציבורי והפוליטי על ים המלח השתנה, והמחירים הסביבתיים של המשך פיתוח ים המלח כבר נמצאים במרכז הדיון. "נדמה לי שזו פעם ראשונה שנושא של איכות סביבה – לפחות זה יהיה שכרנו בכל עמלנו – קיבל מידה רבה של תשומת לב", אמר אז השר להגנת הסביבה יוסי שריד בדיון. "היום עניינים של איכות סביבה הם לא עניינים של יפי נפש והם לא עניינים 'ירוקים'. מדובר בעניינים כלכליים פרופר".

"אין תקווה למפעלים כאלה אם הם לא מוכיחים שהם משקיעים את כל האמצעים בשמירת איכות הסביבה, בשמירת הנוף, בהגנה על כל

הערכים החשובים לחברה כולה", הוסיפה ח"כ תמר גוזנסקי (חד"ש). קולות דומים היו אז אפילו בימין. ח"כ עוזי לנדאו אמר בדיון: "עם כל הכבוד שאני רוחש למפעלים האלה ולתרומתם החשובה... אי-אפשר לקבל את המהירות הזאת... הרצון להפריט והחיפזון מן השטן הם... בניין וריצוף הארץ הזאת בכטון מקצה אל קצה, משבשת ופוגעת קשה באיכות החיים ובאיכות הסביבה ובאיזונים שבין האדם, הטבע והצומח".

ביום חמישי שעבר סומנה עוד נקודת ציון בהיסטוריית הפיתוח והניצול של ים המלח. תחת השאיבה הענקית P-9 החלה לפעול. התחנה, ששוכנת על גבי אסדה שנטועה כמה מטרים מעל המים, מול מצדה, היא מתקן השאיבה העוצמתי ביותר בארץ. זהו מבנה ענק של פלדה, צינורות ומשאבות שמחובר בגשר לחוף. היא הוקמה כדי להחליף את התחנה הקודמת, שכמו כל קודמותיה ננטשה בשל הצטמקות הים. היא תשאב 450 מיליון קוב מים עשירים במינרלים לגובה 50 מטר כדי להזרים אותם בתעלה פתוחה דרומה לבריכת הים האידוי של מפעלי ים המלח.

בניגוד לתפיסה המקובלת, מפעלי האשגל לא אחראים לייבוש הים, אם כי יש להם תרומה לא מבוטלת לכך: משאבות הענק הישראליות והירדניות גוזלות מהים כ-20 ס"מ בכל שנה, מטר שלם נוסף אוכד בשל אידוי המים והעובדה שיש ישראל, ירדן, סוריה והפלסטינים תופסים כמעט כל טיפה של מים מתוקים שהיו אמורים לזרום לים המלח. התוצאה המשולבת היא, כאמור, נסיגה של כ-1.2 מטרים בכל שנה.

כמה קילומטרים צפונית לאסדה נמצא החוף האחרון שנכנע למירוץ אחר הים המתרחק: החוף של אתר הספא חמי עין גדי, שנסגר בגל הקורונה הראשון. הצמחייה בכניסה למרכז המבקרים המפואר התחילה להתייבש ובפנים ערמו עובדים ארגוני קרטון לאריות חנות המזכרות. "כאשר עיתונאי מרחיק ראות שאל באחרונה את לוי אשכול ומה יקרה אז?" כתב פונדק ב-1963, "אמר לו אשכול – רשום את מספר הטלפון שלי. אז נוכל לשוחח על העתיד".

אורית אנגלברג-ברעם. "הדבר היחיד שהפיתע היה עניין הבולענים, את זה אף אחד לא צפה" צילום: אילן אסיי